

Мар'яна С. Шкода*

СТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМ КЛАСТЕРНОГО ПАРТНЕРСТВА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто структурні форми кластерних угруповань та спеціальні підходи щодо формування систем кластерного партнерства в умовах сталого розвитку національної економіки. Досліджено наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених щодо структурних форм кластерних угруповань, що дало змогу виділити спільні підходи до їх формування. Розкрито методичні та нормативні підходи до класифікації структури суб'єктів кластерних угруповань, що дозволило отримати більш глибоке розуміння класифікації структури суб'єктів систем кластерного партнерства. Здійснено порівняльний аналіз одиничних форм інтегрованих структур бізнесу та кластерного партнерства за бізнес-функціями. Запропоновано схему взаємозв'язків в системі кластерного партнерства в національній економіці в умовах сталого розвитку, що базується на основі інтеграції, квазіінтеграції та просторової локалізації. Таким чином, дослідивши різні структурні форми взаємодії господарюючих суб'єктів, що мають різний інтеграційний потенціал, виявлено тенденції формування та розвитку систем кластерного партнерства національної економіки в умовах сталого розвитку, які зумовлені циклічністю світового економічного розвитку і рівнем розвитку країни, а також темпами змін технології та характером змін у виробництві. Здійснено структурування характерних рис і параметрів організаційно-правових форм управління як основи для побудови систем кластерного партнерства, що дозволяє виконувати організаційно-функціональне прогнозування в галузях економіки, обирати оптимальну форму співробітництва різного ступеня інтегрованості залежно від мети, наявного потенціалу, сфер діяльності, ступеня інтегрованості, виробничої спрямованості, необхідності організаційної автономії, державного регулювання діяльності відповідно до специфіки правового статусу, передбаченої законодавством України.

Ключові слова: інтеграція, квазіінтеграція, просторова локалізація, кластер, структурні форми, гібридні форми, взаємодія, естерналізація, інтерналізація.

Рис. 3. Таб. 2. Літ. 13.

DOI: 10.32752/1993-6788-2023-1-264-144-152

Mariana S. Shkoda

STRUCTURAL ENSURING THE DEVELOPMENT OF CLUSTER PARTNERSHIP SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT NATIONAL ECONOMY

The article examines the structural forms of cluster groups and special approaches to the formation of cluster partnership systems in the conditions of sustainable development of the national economy. The scientific works of foreign and domestic scientists regarding the structural forms of cluster groups were studied, which made it possible to identify joint approaches to their formation. The methodical and normative approaches to the classification of the structure of the subjects of cluster groups were revealed, which allowed to obtain a deeper understanding of the classification of the structure of the subjects of cluster partnership systems. A comparative analysis of single forms of integrated business structures and cluster partnership by business functions was carried out. A scheme of relationships in the system of cluster partnership in the national economy in conditions of sustainable development based on integration, quasi-integration and spatial localization was

* Kyiv National University of Technologies and Design. Ukraine.

proposed. Thus, after researching various structural forms of interaction of business entities with different integration potential, trends in the formation and development of cluster partnership systems of the national economy in the conditions of sustainable development, which are determined by the cyclicity of world economic development and the level of development of the country, as well as the pace of technology changes, were revealed and the nature of changes in production. The structuring of the characteristic features and parameters of the organizational and legal forms of management as a basis for building cluster partnership systems, which allows to perform organizational and functional forecasting in economic sectors, to choose the optimal form of cooperation of various degrees of integration depending on the purpose, available potential, spheres of activity, degree of integration, production orientation, the need for organizational autonomy, state regulation of activity in accordance with the specifics of the legal status provided for by the legislation of Ukraine.

Keywords: integration, quasi-integration, spatial localization, cluster, structural forms, hybrid forms, interaction, externalization, internalization.

Peer-reviewed, approved and placed: 12.06.2023.

Постановка проблеми. У світовій і вітчизняній практиці склалися різноманітні структурні форми кластерних угруповань, що різняться залежно від цілей співпраці, характеру господарських відносин між їх учасниками, ступеня самостійності суб'єктів, що входять до цієї структури.

Досліджуючи наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених щодо структурних форм кластерних угруповань, можна виділити спільні підходи до їх формування:

1. Спеціалізація: учасники кластерного угруповання мають технологічну і продуктову спеціалізацію, що відповідає певним операціям, етапам інноваційного процесу;

2. Варіативність структурних форм спеціалізованих суб'єктів, що може бути представлена самостійними фізичними та юридичними особами, бізнес-одинацями (підрозділами) підприємств, тобто одинична юридична особа може включати низку спеціалізованих бізнес-одинаць (суб'єктів);

3. Ієрархічна централізація не заперечує мережевого принципу організації контрактної взаємодії суб'єктів кластерного угруповання [2, 3, 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до формування структурних форм кластерних угруповань можна спостерігати і в міжнародних нормативних та методичних документах (табл. 1) [8, 9, 10, 13].

Методичні документи (наприклад, NNMI, Guide WB), насамперед, класифікують суб'єктів кластерного угруповання з метою статистичного обліку кластерного розвитку, що відображає приналежність кластерів до КВЕД, а не до спеціалізації в інноваційному процесі.

По-друге, нормативні документи (наприклад, OECD) спрямовані на оцінювання:

- «щільності» — частки національних підприємств галузі, що входять до кластерного угруповання;

- «рівня самоорганізації кластерного угруповання» — кількості зареєстрованих нових юридичних осіб, включених у кластер [7].

Така систематизація дозволяє отримати більш глибоке розуміння класифікації структури суб'єктів систем кластерного партнерства.

Таблиця 1. Методичні та нормативні підходи до класифікації структури суб'єктів кластерних угруповань, систематизовано автором на основі [8, 9, 10, 13]

Суб'єкти кластерних угруповань	Guide World Bank, [13]	OECD		NNMI (USA), [8]
		2001, [9]	2016, [10]	
Агентство маркетингових досліджень	+			
Асоціації	+			
Бізнес-реєстратори	+			
Великі виробничі підприємства (понад 250 працівників)				+
Виробники та постачальники сировини, продуктів, комплектуючих			+	
Виробничі підприємства	+	+	+	+
Заклади вищої освіти	+	+	+	+
Інвестиційні брокери	+			
Інжинірингові та сервісні компанії			+	+
Керуюча компанія				+
Малі виробничі підприємства (до 100 працівників)				+
Маркетингові або збутові організації		+	+	+
Науково-дослідні інститути, проектні організації, дослідно-конструкторські бюро	+	+	+	+
Некомерційні організації				+
Організації, що надають бізнес послуги		+	+	
Організації, що представляють технологічну інфраструктуру		+	+	+
Патентні бюро	+			
Організації з просування експорту	+			
Регіональні інститути розвитку				+
Регіональні органи влади або органи місцевого самоврядування	+	+		+
Середні виробничі підприємства (від 101 до 250 працівників)				+
Суб'єкти інноваційного підприємництва			+	
Технопарки			+	
Фінансово-кредитні організації				+
Центри сертифікації			+	
Юридичні організації			+	

Разом з тим, вищезазначені методичні та нормативні документи, так само як і наукові дослідження, на яких вони засновані, не надають вичерпного визначення щодо певних дискусійних позицій, зокрема, бракує розуміння того, що структурні форми інтеграції суб'єктів бізнесу в системі кластерного партнерства можуть також залежати від того чи іншого типу інтеграції: повної інтеграції, часткової інтеграції, квазіінтеграції, а також від створення спільних ланцюгів доданої вартості та інноваційних розробок, які пропонується дослідити.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження структурного забезпечення розвитку систем кластерного партнерства в умовах сталого розвитку національної економіки.

Основні результати дослідження. На наш погляд, усі структурні форми інтеграції та квазіінтеграції суб'єктів бізнесу в системі кластерного партнерства необхідно спочатку класифікувати за критерієм вагомості взаємозв'язків у системі кластерного партнерства та їх інтеграційної взаємодії. При цьому варто зазначити, що ступінь інтеграції багато в чому залежить від характеру взаємодії, тобто характеру взаємозв'язків і взаємозалежностей всередині партнерства і способу організації їх узгодженої діяльності.

Такі взаємозв'язки можуть бути:

- майнові;
- виробничі взаємозв'язки, взаємні поставки і товарообмін;
- управлінські взаємозв'язки — координації і субординації (перехресний директорат; сталість зв'язків керівників підприємств учасників; участь в роботі директоратів групи компаній представників головної фірми);
- технологічні: надання головною фірмою технологій компаніям, що входять в партнерство; технічне співробітництво;
- фінансові, в тому числі кредитні взаємозв'язки;
- персональні зв'язки.

З огляду на наведене вище, зазначимо, що учасники систем кластерного партнерства можуть бути пов'язані взаємними відносинами власності (володіння пакетами акцій, обмін акціями), взаємними управлінськими зв'язками (включення до складу ради директорів одного підприємства представників іншого), наданням різних послуг (розроблення технологій, інформаційно-рекламне обслуговування тощо).

Причому механізмами реалізації інтеграційних процесів є централізація і координація діяльності учасників систем кластерного партнерства.

Необхідно також підкреслити, що нові структурні форми інтегрованих структур до недавнього часу не витісняли попередні типи інтеграції, а доповнювали їх — відбувалося розширення різноманіття форм, характер взаємозв'язків між суб'єктами ставав все більш складним. У зв'язку з цим, дуже важливо оцінити світову і вітчизняну практику структурних форм інтеграції та квазіінтеграції, а також розглянути детально їх основні особливості в системі кластерного партнерства.

За результатом проведеного порівняльного аналізу окремих форм інтеграції суб'єктів бізнесу та в системі кластерного партнерства (табл. 2), доцільно зауважити, що інтеграція та квазіінтеграція кластерних угруповань у системі кластерного партнерства дозволяє не тільки збільшити ефективність виробничих систем, але й істотно впливає на загальний рівень розвитку міжгалузевої взаємодії та оптимізації розподілу інвестиційних та інтелектуальних ресурсів, тим самим підвищити виробничий рівень інвестиційно- та інноваційно-обмежених об'єктів.

Варто зауважити, що система кластерного партнерства, як правило, має кілька організаційно-економічних форм реалізації. На рис. 1 наведено схему взаємозв'язків у системі кластерного партнерства в національній економіці на основі інтеграції, квазіінтеграції та просторової локалізації.

Таблиця 2. Порівняльний аналіз одиничних форм інтегрованих структур бізнесу та кластерного партнерства за бізнес-функціями, систематизовано і опрацьовано автором на основі [1, 6, 7, 12]

Бізнес-функції	Трест	Конгломерат	Концерн	Пул	Консорціум	Стратегічний альянс	Кластерне партнерство
Видобуток сировини	+	-	+	-	-	+	+
Транспортування	+	-	+	-	-	+	+
Виробництво	+	-	+	-	-	-	+
Постачання	+	-	+	-	-	-	+/-
Маркетинг та збут	+	-	+	-	-	+	+/-
Облік	+	+	+	+/-	-	-	+/-
Фінанси	+	+	+	+	-	-	+/-
Управління (централізоване)	+	-	+	-	+	+	+/-
НДДКР, інноваційні проекти	+	-	+	-	+	+	+
Довгострокове планування діяльності	-	+	+	-	+/-	+	+

Необхідно також зазначити, що система кластерного партнерства, з одного боку, включає інтегровані та квазіінтегровані структури бізнесу у вигляді концернів, стратегічних альянсів, консорціумів, пулів, конгломератів, асоціацій, мережових організацій, а з іншого – кожна організаційна форма інтеграції компаній має свою територіальну прив'язку.

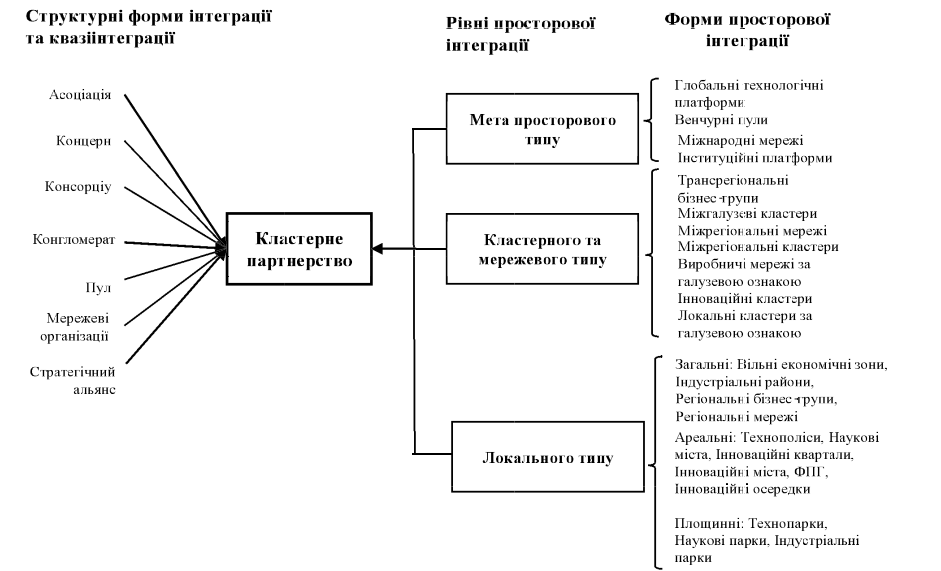


Рис. 1. Схема взаємозв'язків в системі кластерного партнерства в національній економіці, запропоновано автором

За результатами дослідження, констатуємо, що якщо система кластерного партнерства зосереджена на території регіону, то вона є проявом внутрішньорегіональної інтеграції. Формами внутрішньорегіональної інтеграції або інтеграції локального типу, яка своєю чергою поділяється на загальну, ареальну та площинну, на нашу думку, є: серед загальних форм – вільні економічні зони, індустріальні райони, регіональні інтегровані бізнес-групи (ІБГ), регіональні мережі, регіональні кластери; до ареальної інтеграції можна віднести: технополіси, наукові парки, інноваційні квартали, інноваційні міста, фінансово-промислові групи; проявами площинних форм є: технопарки, наукові парки, індустріальні парки.

Система кластерного партнерства, на території двох і більше регіонів є міжрегіональною інтеграцією або інтеграцією кластерного та мережевого типу, яка проявляється в таких формах: трансрегіональні інтегровані бізнес-групи; міжрегіональні мережі; міжрегіональні кластери; підприємницькі мережі, виробничі мережі за галузевою ознакою, міжгалузеві кластери, інноваційні кластери, локальні кластери за галузевою ознакою.

Якщо інтеграційні процеси в системі кластерного партнерства виходять за межі національних кордонів, то вони характеризують зовнішньоекономічну інтеграцію, або інтеграцію метакпросторового типу, що виникає при створенні транснаціональних компаній (ТНК), транснаціональних (міжнародних) мереж, глобальних технологічних платформ, венчурних пулів, інституційних платформ.

Система кластерного партнерства може бути також сформована як за ініціативою «знизу» так і «згори», може сформуватися навколо концерну або ж до нього можуть входити малі підприємства та інші суб'єкти бізнесу, наукові установи, державні відомства. Система кластерного партнерства може мати яскраво виражену інноваційну спрямованість, а може охоплювати й традиційні виробництва, може мати великий склад учасників, а може включати мінімальний набір підприємств у рамках життєвого циклу товару. На рис. 2 представлено орієнтовну схему інтеграційних процесів у системі кластерного партнерства в національній економіці в умовах сталого розвитку.

Таким чином, можемо зазначити, що структурна форма розвитку систем кластерного партнерства, з одного боку, координується на основі конкурентних відносин – процесів екстерналізації, тобто включення внутрішніх елементів кооперації (ієрархії) у зовнішні ринкові взаємодії компаній; а з іншого – на основі відносин кооперації – процесів інтерналізації, включення зовнішніх елементів кооперації у внутрішню кооперацію компаній.

Перший тип структурних форм організації взаємодії господарюючих суб'єктів (на основі екстерналізації) у системі кластерного партнерства проявляється внаслідок багатосторонніх інституційних угод, що регулюють ринкову поведінку мережі суб'єктів бізнесу як єдиного цілого у сфері маркетингової стратегії, взаємодій з ресурсами, дистриб'юторами та іншими заінтересованими сторонами (ліцензування продукції, специфікація товарів та послуг тощо).

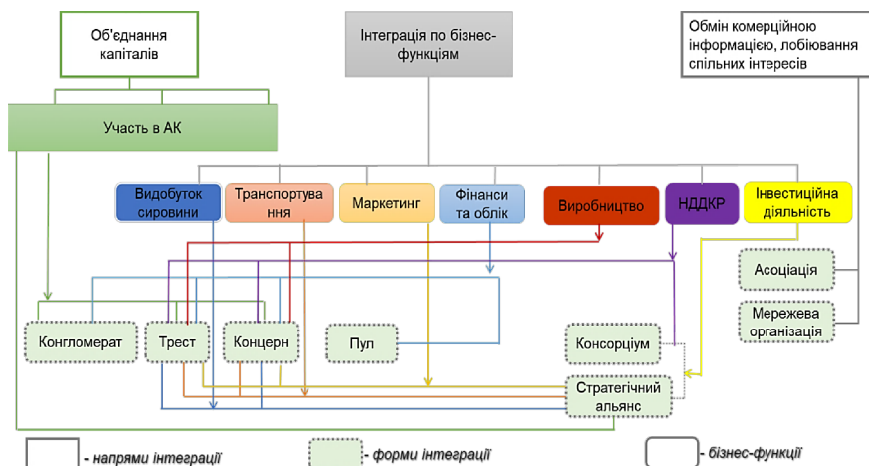


Рис. 2. Орієнтовна схема інтеграційних процесів у системі кластерного партнерства в національній економіці в умовах сталого розвитку, запропоновано автором

Позитивний ефект від приєднання нового учасника до партнерства залежить від того, наскільки конкурентні переваги всієї системи кластерного партнерства загалом перевищують фінансові, організаційні, управлінські, логістичні та інші види економічних та трансакційних витрат структури, яка входить до партнерства.

Другий тип структурних форм організації взаємодії господарюючих суб'єктів (на основі інтерналізації) проявляється внаслідок укладення багатосторонніх інституційних угод та забезпечує конкурентоздатне зменшення витрат за основним етапом виробництва продукції, а також за рахунок зменшення витрат на обслуговування, комплектуючі та інфраструктурні елементи кластерного ланцюга за умов взаємодії суб'єктів бізнесу в системі кластерного партнерства (рис.3).

Висновки. Таким чином, дослідивши різні структурні форми взаємодії господарюючих суб'єктів, що мають різний інтеграційний потенціал, виявлено тенденції формування та розвитку систем кластерного партнерства національної економіки, які зумовлені циклічністю світового економічного розвитку і рівнем розвитку країни, а також темпами змін технології та характером змін у виробництві. Здійснено структуризацію характерних рис і параметрів організаційно-правових форм управління як основи для побудови систем кластерного партнерства, що дозволяє виконувати організаційно-функціональне прогнозування в галузях економіки, обирати оптимальну форму співробітництва різного ступеня інтегрованості залежно від мети, наявного потенціалу, сфер діяльності, ступеня інтегрованості, виробничої спрямованості, необхідності організаційної автономії, державного регулювання діяльності відповідно до специфіки правового статусу, передбаченої законодавством України.

3. Giuliani E., Pietrobelli C., Rabellotti R. Upgrading in global value chains: Lessons from Latin American clusters. World Development, 2005.
4. Keller M., Reingruber I., Dermastia M., Bersier J. & Meierzu Koecker G. Smart Specialization Strategies (S3) and Clusters—An Innovation Model for Transformative Activities., Working Paper, University for Applied Physics Lausanne, 2018.
5. Ketels C., Lindqvist G., Solvell O. Strengthening clusters and competitiveness in Europe. The role of cluster organizations. The Cluster Observatory. October 2012. 50 p.
6. Lindqvist G., Ketels C., Solvell O. The Cluster Initiative Greenbook 2.0. Stockholm: Ivory Tower Publishers, 2013. P. 55.
7. Porter M. E. Clusters of Innovation Initiative: Regional Foundations of U.S. Competitiveness. Washington, DC: Council on Competitiveness, 2005.
8. System of National Accounts 2008. European Communities. International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank, 2009. 722 p.
9. The Cluster Observatory and Cluster Mapping. URL: <http://www.clusterobservatory.eu/csc>.
10. The European Cluster Collaboration Platform. URL: <https://clustercollaboration.eu/eu-cluster-partnerships/escp-4i>.
11. The European Network for Social and Economic Research (ENSR). URL: <https://www.ensr.eu/ensr-newsletter-december-2020>.
12. Shkoda M. Economic indicators of development cluster partnership systems of the national economy. Eurypska Veda — Vedecké časopisy 12. European Science — Scientific journal 31/202. Podhůjska. P. 85–93.
13. World Development Indicators 2012. The World Bank, 2012. 287 p.